

# Šv. Barbaros kulto paplitimas ir ikonografija XVII–XVIII a. Lietuvos sakralinėje dailėje

*Daiva Vaišnorienė*

Vytauto Didžiojo universitetas, Menų fakultetas, Muitinės g. 7, 44280 Kaunas  
El. paštas [kaunas.daiva@gmail.com](mailto:kaunas.daiva@gmail.com)

Straipsnio<sup>1</sup> tema – šv. Barbaros kulto paplitimas Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje (toliau LDK) potridentinio laikotarpio ir jos ikonografijos įvairovė sakralinėje dailėje. Gana dažnas šios šventosios atvaizdas, itin išpopuliarėjęs XVII–XVIII a. ėmus plisti šv. Barbaros brolijoms, menotyriniu aspektu iki šiol išsamiai neanalizuotas. Tyrimo tikslas – pasigilinti į LDK potridentinio laikotarpio plitusių šv. Barbaros kulto sklaidą, kaitą ir ikonografinius vaizdavimo būdus. Siekiant šio tikslo, iškelti tokie uždaviniai: išsiaiškinti, kaip kultas atsirado, sklaidėsi, ir patyrinti jo pobūdį XVII–XVIII a. LDK; apžvelgti dalį šventosios atvaizdų, išlikusių Lietuvos katalikų bažnyčių altoriuose ir Lietuvos muziejuose bei fonduose suskirstant juos pagal tipinius ir savitus ikonografinius vaizdavimo būdus. Tam pasitelkiami teorinis-aprašomasis, empirinis ir ikonografinis-ikonologinis tyrimo metodai, leidžiantys visapusiškai ištirti, įvertinti ir atskleisti šv. Barbaros kulto paplitimą bei ikonografinių atvaizdų turinio prasmes ir svarbą tuometinėje krikščioniškoje bendruomenėje.

RAKTAŽODŽIAI: Šv. Barbora, kultas, ikonografija, barokas, Lietuvos sakralinė dailė

## Šventosios kulto paplitimas ir sklaida Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje

Šv. Barbora yra viena iš keturiolikos krikščionių šventųjų padėjėjų, saugojusi nuo ligų, nelaimių, staigios mirties žaibuojant ar kilus audrai. Vakarų Europos krikščioniškose šalyse ši šventoji laikoma ir kalinių, inžinierių, architektų, mūrininkų, statybininkų globėja; taip pat tikima, kad ji globojo visus žmones, kurių profesijos pavojingos gyvybei ir kurie gali netikėtai žūti: jūreivius, kalnakasius, kalvius, liejyklų darbininkus, artileristus bei ugniagesius. Pamaldumas šventajai mergelei Vakarų Europoje ėmė plisti jau Ankstyvaisiais viduramžiais, iš pradžių išplito Rytų kraštuose, vėliau, Renesanso bei Baroko laikotarpiais, plėtėsi geografiškai, pasiekdamas dabartinių Vakarų, Vidurio ir Rytų bei Skandinavijos valstybių žemes ir tuometinę LDK valstybę. Pastebima, kad kultas ir ikonografiniai vaizdai labai buvo paplitę XVII–XVIII a. sakralinio meno kūriniuose: tapytuose altorių paveiksluose, skulptūrose, religinių leidinių iliustracijose, liaudies grafikoje. Kaip pažymi Mindaugas

<sup>1</sup> Straipsnis parengtas pagal LMT projektą „Studentų tyrimai vasaros metu 2023 m.“ Sutarties Nr. S-SV-23-183. Tyrimo vadovas doc. dr. A. Vasiliauskienė. Vykdančioji institucija – Kauno Vytauto Didžiojo universitetas.

Paknys<sup>2</sup>, tyrinėjęs Vilniaus ir Žemaitijos vyskupystėse paplitusius šventųjų kultus LDK, nors šv. Barbaros vardas nėra itin dažnai aptinkamas tarp šventųjų titulų, tačiau pagal patrocinius ji užima antrąją vietą tarp šventųjų moterų (po šv. Onos). Todėl verta tyrinėti šiai šventajai rodytą pagarbą ir tradicijas: tai atskleidžia, kas tuo metu vyko LDK religiniame ir visuomeniniame kontekste.

Šv. Barbaros gyvenimo legenda aprašoma ankstyvosiose Viduramžių hagiografijose. Apie 1265 m. Jokūbas Voraginitis parašė „Šventųjų skaitinius, arba lombardiškąją istoriją“, kurioje pateikti šventųjų gyvenimų aprašymai „ne tik atspindėjo Viduramžių krikščioniškąjį mentalitetą ir kultūrą“, bet ir ją skleidė<sup>3</sup>. Nors pasakojimas apie šv. Barbarą ir nėra paremtas tikrais istoriniais faktais, jis nukelia į III a. antrosios pusės Nikomedijos miestą, kai valdė Romos imperatorius Maksimianas. Ten gyvenęs ir stabus garbinęs turtingas pagonis Dioskuras turėjo dukrą Barbarą, kuriai pastatė aukštą, tvirtą bokštą su dviem langais ir laikė jame mergaitę uždarytą, kad niekas nepamatytų nuostabaus jos grožio. Uždaryta bokšte Barbora studijavo filosofiją ir kontempliavo, taip pažindama Dievo slėpinius. Minima, kad susirašinėjo su vienu iš bažnyčios tėvų – Origenu Aleksandriečiu (185–254). Vėliau, tėvui nežinant, mergina slapta buvo pakrikštyta vieno iš jo mokinių: jis pateko į bokštą, persirengęs gydytoju. Pasikrikštijusi Barbora, kaip Kristaus nuotaka, davė amžinosios skaistybės įžadą. Dioskurui išvykus, Barbora paprašė ją prižiūrėjusių tarnų išpjauti trečiąjį langą neva tam, kad galėtų patekti į patalpą nusiprausti. Tačiau iš tiesų trečiasis langas buvo skirtas Švč. Trejybės garbei. Grįžęs ir sužinojęs apie tai, jog dukra yra krikščionė, tėvas taip įpyko, kad nusprendė ją nužudyti. Barbora, stebuklingai kiaurai perėjusi bokšto sienas, pasislėpė nuo tėvo – angelai ją nunešė į plyšį oloje. Vėliau Barbaros slėptuvę išdavė piemuo, tačiau už bausmę jo avys pavirto skėriais, o jis pats virto akmeniu. Sulaikyta Barbora buvo nuvesta į teismą pas valdžios pareigūnus ir kankinta. Mergina buvo apvilktą šurkščiausiais drabužiais, nuo kurių jos kūnu sruvo kraujas, tačiau ji neišsižadėjo savojo tikėjimo. Stebuklingai per naktį išgijusią Barbarą kitą dieną budeliai vėl kankino įkaitinta geležimi ir nuogą vežiojo po miestą. Vis dėlto po egzekucijų mergina grįžo sveika ir apsirengusi, o botagai, kuriais ji buvo plakama, virto povo plunksnomis. Galiausiai pats tėvas nukirsdino Barbarą ir už tai buvo nubaustas – sudegė iš dangaus itin griausmingai trenkus į jį žaibui.

J. Voraginiečio „Aukso legenda“, nuo XIV a. perpasakota, redaguota ir išversta į vietines kalbas, nuolat ją papildant lokalių šventųjų gyvenimo istorijomis, netrukus įvedus krikščionybę pasiekė ir Lietuvą<sup>4</sup>. Anot lenkų mokslininko Mariano Plezios, tuomet šventųjų gyvenimo istorijos buvo „kažkas panašaus į šių dienų

2 Paknys 2005: 57.

3 Drungilienė 2012: 16.

4 Ten pat: 16–17.

romaną, literatūrą, skirtą plačiam žmonių ratui<sup>5</sup>. Netrukus po to, kai buvo įvesta krikščionybė, J. Voraginiečio šventųjų gyvenimų rinkinys, Lenkijos karaliaus ir Lietuvos didžiojo kunigaikščio Jogailos su žmona Jadvyga padovanotas Vilniaus katedrai, padėjo diegti tikėjimą bei pamaldumą šventiesiems<sup>6</sup>. Užrašyti šventųjų gyvenimai buvo aktualūs ir įprasti to meto skaitytojams. Tai galėjo paskatinti puoselėti naujas šventųjų garbinimo tradicijas ir LDK<sup>7</sup>. Potridentinės epochos hagiografų pakartota ir koreguota, atsižvelgiant į priimtus XIX a. visuotinio Bažnyčios susirinkimo nutarimus<sup>8</sup>, šventųjų gyvenimo istorija „Żywoty świętych Starego i Nowego Zakonu“ buvo parengta pirmojo Vilniaus universiteto rektoriaus jėzuito Piotro Skargos (1536–1612) ir išleista Vilniuje 1579 metais<sup>9</sup>. Šis leidinys taip pat galėjo padėti paplisti šventosios mergelės kultui LDK, įtakos turėjo ir Vilniaus vaivados, LDK kanclerio Alberto Goštauto (1480–1539) turtingoje bibliotekoje sukaupta hagiografinė literatūra, kurioje buvo galima rasti ir maldynų, skirtų konkrečioms šventiesiems, tarp jų ir šv. Barborai<sup>10</sup>. Tokios ir panašios hagiografinės literatūros atsiradimas LDK paskatino kurti naujas šventųjų garbinimo tradicijas visuomenės religiniame gyvenime: kiekviena parapija turėjo savo šventąją globėją ir privalėjo švęsti jo garbei skirtą šventę, kurios išvakarėse buvo aukojamos vigilijos mišios ir pasninkaujama<sup>11</sup>.

XV a. pabaigoje Lietuvoje prie vienuolynų kūrėsi brolijos. Jas steigti skatino pakitusi mirties samprata: pereita prie sąmoningos, apmąstytos ir suvoktos mirties, pradėta ruošti jai visą gyvenimą<sup>12</sup>. Ypatinga Viduramžių mirties globėja laikyta šv. Barbora, todėl šios šventosios vardo brolijų paplitimas XVII a. sietinas su populiarėjančiais *gerosios mirties* pavyzdžiais. Bažnytinės valdžios steigtos ir jai pavaldžios tokios brolijos vienijo ne tik dvasininkų, bet ir įvairias pasauliečių organizacijas – amatininkų cechus ir gildijas.

Bažnyčioje brolijų sklaida, kaip minėta, itin rūpinosi vienuolijos. Bernardinai steigė Šv. Onos, Šv. Barbaros, Švč. Mergelės Marijos Nekaltojo Prasidėjimo brolijas<sup>13</sup>. Šv. Barbora buvo garbinama kaip mirštančiųjų ir gerosios mirties globėja. Buvo tikima, kad ji stebuklingai ateina ir suteikia Švč. Sakramentą mirties akimirką. Pagrindinis Šv. Barbaros brolijų tikslas buvo rūpintis, kad jos nariai būtų tinkamai pasirengę gerajai mirčiai. Šios šventosios garbinimo bendruomenės, kaip ir Šv. Juozapo brolijos, gausiausiai kūrėsi karų ir epidemijų laikais.

5 Plezia 1983: 2.

6 Drungilienė 2016: 61.

7 Ten pat: 62.

8 Jovaiša 2014: 1.

9 Drungilienė 2016: 109.

10 Ten pat: 95.

11 Vaišvilaitė 2005: 127.

12 Paknys 2008: 23.

13 Katilius 2017: 113, 119.

Šv. Barbaros brolija, viena pirmųjų LDK, istoriografijoje minima 1495 m., ją įkūrė Vilniaus auksakalių cechas<sup>14</sup>. 1519 m. popiežius Leonas X paskelbė bulę, kuria auksakalių cechui suteikta teisė laikyti pamaldas savo koplyčioje parapinėje Vilniaus Šv. Jonų bažnyčioje. Šiai koplyčiai suteiktas Šv. Barbaros titulas. Tai buvo ikitridentinė brolija, kurios narius vienijo profesija<sup>15</sup>. Po Tridento susirinkimo visoje Lietuvoje buvo populiaru melstis šv. Barbarai. Aktyviausiai šios šventosios kulto sklaida rūpinosi bernardinų vienuolija. Pagrindinė pranciškonų veiklos kryptis buvo evangelizacija ir sielovada – jie skleidė tikėjimą ir rengė žmones krikštui. Jų veikla buvo reikšminga Lietuvos christianizacijos istorijoje: skelbė Dievo žodį vietinių gyventojų kalbomis, teikė sakramentus, telkė tikinčiuosius steigdami brolijas. XVII a. II p.–XVIII a. daugelyje Lietuvos Mažesniųjų brolių<sup>16</sup> bažnyčių buvo įkurtos brolijos: 1674 m. pirmoji brolija įsteigta Kaune, 1678 m. – Vilniuje<sup>17</sup>, 1700 m. – Kretingoje, 1717 m. – Tytuvėnuose, 1780 m. – Telšiuose ir Dotnuvoje<sup>18</sup>. Naujos brolijos steigtos ir prie parapinių bažnyčių: XVIII a. brolija veikė Rietave, nuo 1759 m. – Alsėdžiuose, 1771 m. šios brolijos knyga išlikusi Plateliuose<sup>19</sup>, Salantų bažnyčioje brolija minima nuo 1746 m.<sup>20</sup>, Jūžintų atgailos kanauninkų šventovėje – 1761 m., Keturvalakiuose – 1765 metais<sup>21</sup>. XVIII a. Vilniuje veikė ne tik jau minėta brolija prie basųjų karmelitų Šv. Jurgio bažnyčios – 1685 m. buvo įkurta Šv. Barbaros brolija prie Šv. Pranciškaus ir Bernardo bažnyčios, turėjusi Šv. Barbaros titulo altorių<sup>22</sup>.

Daugumą brolių narių sudarė moterys, pvz., Alsėdžių Švč. Mergelės Marijos Nekaltojo Prasidėjimo parapijoje net 97 proc. iš 7603 Šv. Barbaros brolijos narių buvo moterys<sup>23</sup>. Brolijos nariai prižiūrėjo savo altorių, tačiau altarija prie jo niekada nebuvo įsteigta. Dažnai brolijos dalį surinktų pinigų skirdavo vargšams šelpti, jų nariai gausiai aukodavo. Kartais paremdavo turtingi bajorai. Eiliniai brolijos nariai dovanodavo rankų darbo kilimų, užtiesalų, rankšluosčių, skirtų brolijos altoriui<sup>24</sup>.

Apžvelgus dalį Vilniaus ir Žemaitijos vyskupysčių bažnyčių vizitacijų neretai aptinkamas šventosios vardas. Pavyzdžiui, šv. Barbaros atvaizdai minimi Šešuolių<sup>25</sup>,

14 Vaišnora 1958: 105.

15 Šinkūnaitė 2018: 154.

16 Pranciškonų atšaka, jie vadinti bernardinais pagal reformatoriaus šv. Bernardo Sieniečio vardą. Dettlaff 2012: 16–22.

17 Kaladžinskaitė-Vičkienė 2004: 98.

18 Šinkūnaitė 2018: 164.

19 Butrimas 2004: 19.

20 Klajumienė 2011: 243.

21 Šinkūnaitė 2018: 164.

22 Kaladžinskaitė 2006: 160.

23 Butrimas 2004: 20.

24 Ten pat: 70.

25 Pabaisko dekanato vizitacija 1782–1784 m. 2010: 33.

Skiemonių<sup>26</sup>, Inturkės<sup>27</sup>, Jonišio<sup>28</sup>, Kvėdarnos<sup>29</sup>, Žvingių<sup>30</sup>, Tverų<sup>31</sup>, Kražių<sup>32</sup>, Pamūšio<sup>33</sup>, Palangos<sup>34</sup>, Veliuonos<sup>35</sup>, Betygalos<sup>36</sup>, Skarulių<sup>37</sup>, Vandžiogalos<sup>38</sup>, Gadūnavo<sup>39</sup>, Židikų<sup>40</sup>, Lieplaukės<sup>41</sup>, Palonų<sup>42</sup>, Žemaičių Kalvarijos dominikonų vienuolyno<sup>43</sup>, Krakų kotryniečių vienuolyno<sup>44</sup> bažnyčių vizitacijų aktuose.

Apraiškos, kad šventosios titulai teikiami abiejose vyskupystėse, pastebimos nuo XV a. pabaigos. Didėjantį šventosios populiarumą galima įžvelgti skaitant išlikusius bažnyčių krikšto, santuokos ir mirties metrikų įrašus: Barbaros vardas buvo mažiau populiarus tik tarp valstiečių vardų XVI a., tačiau XVII–XVIII a., ėmus plisti Šv. Barbaros brolijoms, jis išpopuliarėjo visoje Lietuvoje<sup>45</sup>. Tam įtakos galėjo turėti Lenkijos karaliaus ir Lietuvos didžiojo kunigaikščio Žygimanto Senojo pirmosios žmonos Barbaros Zapolijos (Barbora Zápolya, 1495–1515) asmenybė – jaunoji karalienė lankydavosi ir Vilniuje<sup>46</sup>, taip pat Barbaros Radvilaitės legenda, o Žemaitijoje – Dievo tarnaitės Barbaros Umiastauskaitės Žagarietės gyvenimo istorija<sup>47</sup>.

Tradicija garbinti šventųjų relikvijas – tai dar vienas liudijimas apie kankinstę ir gerąją mirtį dėl Kristaus. Kaimyninėje Lenkijoje, Plocko vyskupijos muziejuje, iki šiol saugoma sidabrinė herma su šv. Barbaros relikvijomis. Manoma, kad šios relikvijos buvo atvežtos į Kryžiuočių Ordino Althauso Kulmo pilies koplyčią per Kryžiaus žygius. Užsimenama, jog šv. Barbaros relikvijas 1400 m. per piligriminę kelionę aplankė Lietuvos didžiojo kunigaikščio Vytauto Didžiojo žmona Ona<sup>48</sup>. Ši šventųjų relikvijų garbinimo tradicija, atsiradusi Viduramžių Europos krikščionybėje, XIV a. pradėjo plisti ir Lietuvoje. Lietuvos didžiojo kunigaikščio Aleksandro

26 Ten pat: 141.

27 Ten pat: 176.

28 *Žemaičių vyskupijos vizitacijų aktai 1611–1651 m.* 2011: 80.

29 *Žemaičių vyskupijos vizitacija 1675–1677 m.* 2011: 104.

30 Ten pat: 182.

31 Ten pat: 201.

32 Ten pat: 359.

33 Ten pat: 458.

34 Ten pat: 861.

35 Veliuonos bažnyčios vizitacijos aktas 1842 m.: 494v.

36 Betygalos bažnyčios vizitacijos aktas 1842 m.: 559v.

37 *Vyskupo Ignato Jokūbo Masalskio Kauno dekanato vizitacija 1782 m.* 2001: 297.

38 Ten pat: 343.

39 Gadūnavo bažnyčios vizitacijos aktas 1821 m.: 355.

40 Židikų bažnyčios vizitacijos aktas 1821 m.: 443, 447.

41 Lieplaukės bažnyčios vizitacijos aktas 1826 m.: 145.

42 Palonų bažnyčios vizitacijos aktas 1842 m.: 628v.

43 Žemaičių Kalvarijos dominikonų vienuolyno bažnyčios vizitacijos aktas 1827 m.: 33v.

44 Krakų kotryniečių vienuolyno bažnyčios vizitacijos aktas 1827 m.: 250.

45 Paknys 2005: 57.

46 Kolpak 2020: 271.

47 Pipiras 2017: 1.

48 Leighton 2020: 17.

Jogailaičio sekretorius, Vilniaus kapitulos prepozitas Erazmas Ciolekas 1501 m. atvežė į Vilnių šventųjų relikvijų iš įvairių Romos bažnyčių, minima, jog tarp jų buvo ir šv. Barbaros relikvija. Tenka apgailestauti, kad ne visų relikvijų likimas yra žinomas, be to, nėra iki galo aišku, kur reikėtų jų ieškoti<sup>49</sup>. Vilniaus katedros lobyno inventoriuje surašytos relikvijos ir relikvijorius su šv. Apolonijos, Barbaros ir Daratos dantimis. 1598 m. Švč. Trejybės koplyčios inventoriuje minimas pacifikatas su šventųjų kankinių relikvijomis, tarp jų ir šv. Barbaros<sup>50</sup>.

Taigi apžvelgus, kaip šv. Barbaros kultas plito LDK, galima teigti, kad bene didžiausią ir reikšmingiausią įtaką padarė bernardinų vienuolija, XVII a. II pusėje įsikūrusi didžiuosiuose miestuose. Vėliau XVIII a. konvento pamaldumo tradicijos plėtėsi visoje Lietuvoje: Kretingoje, Tytuvėnuose, Telšiuose ir Dotnuvoje. Jokūbo Voraginiečio „Aukso legenda“ pasitarnavo diegiant krikščioniškąjį tikėjimą, taip pat galėjo paskatinti puoselėti naujas šventųjų garbinimo tradicijas. 1579 m. jėzuitams įsteigus Vilniaus universitetą ir jo rektoriumi tapus P. Skargai, jo parašyta ir Vilniuje išleista hagiografinė šventųjų gyvenimų knyga „Żywoty świętych Starego i Nowego Zakonu“ prisidėjo prie šventosios mergelės kulto paplitimo LDK. XVIII a. prie parapinių bažnyčių steigtos naujos brolijos padėjo stiprinti tikėjimo sklaidą.

### Šv. Barbaros atvaizdai Lietuvos sakralinėje dailėje XVII–XVIII a.

Šioje straipsnio dalyje apžvelgiama dalis Lietuvos bažnyčių interjeruose išlikusių XVII–XVIII a. šv. Barbaros atvaizdų ir skulptūrų, įtrauktų į Lietuvos kilnojamųjų kultūros vertybių registrą ar dar laukiančių savo eilės, taip pat Lietuvos muziejų fonduose saugomi šventosios atvaizdai, bandant suskirstyti juos grupėmis pagal ikonografinius siužetus. Nors siužetinių linijų nėra gausu, palyginti su kitiems šventiesiems skirtais paveikslų ikonografiniais-ikonologiniais vaizdų pasakojimais, vis dėlto keletą būdingiausių tipų galima išskirti.

Pirmasis atvaizdų tipas priskirtinas reprezentacinio pobūdžio paveikslų grupei. Paprastai tokio tipo paveiksluose pagarbiai vaizduojami svarbūs asmenys, kuriuose herojus pristatomas su reprezentacine apranga ir aksesuarais. Tokiuose atvaizduose šv. Barbora yra kilminga, jauna, daili mergina. Kompozicijos centre vaizduojama pusfigūrė arba stovinti visafigūrė šventoji mergelė tradiciškai turi individualius atributus, pagal kuriuos atpažįstama – tai taurė su Ostija, palmės šakelė, kalavijas ar bokštas. Šie atributai glaudžiai susiję su šv. Barbaros gyvenimo ir kankinystės istorija. Kai kurie tokio tipo paveikslai dengti aptaisais – tai rodo, kad ši šventoji kankinė ypač gerbiama ir jai meldžiamasi. Tokie atvaizdai išlikę Vilniaus Šv. Dvasios, Šv. arkangelo Rapolo (šiuo metu restauruojamas), Šv. Pranciškaus Asyžiečio ir

<sup>49</sup> Jovaiša 2005: 193, 199.

<sup>50</sup> Ten pat: 201.

Šv. Bernardino Sieniečio, Židikų (su aptaisais) (1 pav.), Alsėdžių (su aptaisais), Žemaičių Kalvarijos, Platelių (su aptaisais), Marcinkonių, Jūžintų ir Veiviržėnų bažnyčiose. Iš šios grupės šiek tiek išsiskiria Platelių bažnyčioje esantis altorinis paveikslas su aptaisais, minimas 1827 m. bažnyčios vizitacijoje. Rašoma, kad kairėje bažnyčios navos pusėje yra Šv. Juozapo altorius, o antrame tarpusnyje – Šv. Barbaros atvaizdas su sidabro suknele (aptaisais) ir kieliku<sup>51</sup>. Atvaizdo kompozicijoje šventoji, kaip įprasta, vaizduojama stovinti. Ji vienoje rankoje laiko atributus – taurę ir palmės šakelę, kita, regis, prilaiko plačios suknelės klostes, o po jos koja matomas pamintas parkritęs tėvas, ant jo kūno guli kardas. Mergelė pasisukusi į kairę pusę, žvilgsnis taip pat nukreiptas kairėn. Už jos paveikslo fone nutapytas šiek tiek stilizuotas bokštas su arkiniu portalu ir trimis langų kiaurymėmis. Paveikslo koloritas melsvai žalios spalvos, ties horizonto linija regima gelsvo atspalvio juosta. Sidabro spalvos metalo aptaisai dengia visą šventosios rūbą, taurę ir palmės šakelę. Šventosios galvą puošia kalstyta karūna ir gaubia nutapyta aureolė. Fone vaizduojamos detalės papildo siužetinę kūrinio liniją, o šventosios poza paveikslo kompozicijai suteikia dinamiškumo (2 pav.).

Antrasis atvaizdų tipas panašus į pirmąjį, tačiau taurę su Ostija šv. Barbarai atneša šalia jos vaizduojami angelai arba ji pasirodo šventosios mergelės vizijose. Siužete perteikiamas pasakojimas apie tai, kad uždarytą kalėjimą ją aplankė angelai ir atnešė taurę ir Ostiją, simbolizuojančias paskutinio sakramento suteikimą. Tokio siužeto paveikslo yra Eigirdžių (su aptaisais) ir Tenenių bažnyčių altoriuose. Eigirdžių bažnyčios paveiksle šv. Barbora



1 pav. Nežinomas Lietuvos dailininkas. Šv. Barbora, XVIII a. III ketv. Drobė, aliejus, aptaisai. Šv. Jono Krikštytojo bažnyčia, Židikai. D. Vaišnorienės nuotr., 2023



2 pav. Nežinomas Lietuvos dailininkas. Šv. Barbora, XVIII a. Drobė, aliejus, aptaisai. Šv. apaštalo Petro ir Pauliaus bažnyčia, Plateliai. D. Vaišnorienės nuotr., 2023

51 Platelių bažnyčios vizitacijos aktas 1827 m.: 103v.



**3 pav.** Nežinomas Lietuvos dailininkas. Šv. Barbora su aptaisiu, karūna ir rėmu, XVIII a. II ketv. Drobė, aliejus, aptaisai. Paveikslas 140 × 85, aptaisas 86 × 46, karūna 10 × 14. Dievo Apvaizdos bažnyčia, Eigirdžiai. UK 10123. D. Vaišnorienės nuotr., 2023

regimą taurę su Ostija. Kompozicijos siužetą papildė dešinėje paveikslo pusėje pavaizduotas angeliukas su palmės šakele, toluomoje išnyrantis bokšto siluetas, kairėje – žaibo nutrenkto tėvo, gulinčio ant akmeninės uolos, figūra (4 pav.). 1821 m. bažnyčios vizitacijoje<sup>54</sup> pažymima, kad Didysis altorius yra šv. Barbaros, parapijos globėjos, titulo, tačiau apie altoriaus atvaizdus XIX a. archyvinuose šaltiniuose neužsimenama. Manytina, kad paveikslas altoriuje jau buvo XVIII a. IV ketvirtyje, nes 1771 m. įkurta Šv. Barbaros brolija, kuriai indultą suteikė popiežius Klemensas IV<sup>55</sup>.

vaizduojama su jai būdingais atributais – karūna ant galvos, dešinėje rankoje laiko nuleistą kardą, kairėje – gėlę. Taurę neša kairėje paveikslo pusėje įkomponuoti du skrendantys angeliukai (3 pav.). Minėtos bažnyčios XIX a. pradžios vizitacijų aktuose<sup>52</sup> apie šį paveikslą neužsimenama. Tačiau vėlesnėje, 1821 m., rašoma, kad iliuziškai tapytame Dievo Apvaizdos titulo trijų tarpasnių altoriuje tarp pilorių nišose buvo pavaizduotos skulptūros: dešinėje pusėje šv. Barbaros, kairėje šv. Mykolo<sup>53</sup>. Aprašyme atsiskleidžia, kad šios bažnyčios didžiam Dievo Apvaizdos altoriuje buvo ir iliuziškai tapytas šventosios atvaizdas – jis neišlikęs.

Tenenių bažnyčios didžiojo altoriaus tituliniam paveiksle vizijos nuotaiką kuria truputį šonu pasukta figūra, ryškiai apšviestas šventosios veidas, maldai sunertos rankos ir sutelktas žvilgsnis, nukreiptas į tamsiame dangaus fone

52 Eigirdžių bažnyčios vizitacijos aktai 1806 m.: 48; 1821 m.: 385.

53 Klajumienė 2006: 66–67.

54 Tenenių bažnyčios vizitacijos aktas 1821 m.: 516v.

55 Spurgevičius 2004: 253.



Dar vienas šiam tipui priskirtinas paveikslas – Vėlyvojo baroko laikotarpio tapybos kūrinys, saugomas Lietuvos nacionalinio dailės muziejaus fonduose (LNDM T 891) (5 pav.). Jame šv. Barbora vaizduojama pusfigūrė. Šventoji dešine ranka prilaiko kardą, jos plaštaka ištiesta, o delnas pasuktas į žiūrovą; kairėje rankoje, priglaustoje prie krūtinės, mergina laiko palmės šakelę. Galva papuošta karūna, į plaukus įpintas perlų vėrinys. Veidas šiek tiek pasuktas į dešinę, žvilgsnis nukreiptas žemyn. Fono viršuje debesyse pavaizduotos dvi angeliukų galvutės, dešinėje pusėje matyti bokštas su trimis ovalios formos langų angomis. Fono kairėje nutapytas angeliukas kairėje rankoje laiko taurę, žvelgdamas į jos vidų, o dešinės rankos piršteliu rodo į tuščią jos vidų. Paveiklo kompozicija harmoninga, jaučiama ramybė, nuolankumas ir susitaikymas.

Trečiasis paveikslų tipas – šiek tiek retesnės kompozicijos, kurių fone vaizduojamos mergelės gyvenimo, kankinimo ir nukirsdinimo scenos. Kai kuriuose paveiksluose regime po jos kojomis sukniubusį tėvą, nutrenktą žaibo. Toks paveikslas yra išlikęs Alėjų bažnyčios Šv. Barbaros altoriuje – čia jis pateko apie 1965 metus (6 pav.). Tai liudija Lietuvos integralios muziejų informacinės sistemos (LIMIS) ištekliuose rasta fotografija, 1965 m. daryta Mečislovo Sakalausko<sup>56</sup>. Minimas paveikslas buvo Kauno Šv. Jurgio Kankinio bažnyčioje.

<sup>56</sup> Sakalauskas 1965: 1–2.



4 pav. Nežinomas Lietuvos dailininkas. Šv. Barbora, XVIII a. pab. Drobė, aliejus. Šv. Barbaros bažnyčia, Teneniai. D. Vaišnorienės nuotr., 2023



5 pav. Nežinomas Lietuvos dailininkas. Šv. Barbora, XVIII a. vid. Drobė, aliejus, 137 × 112,5. Lietuvos nacionalinis dailės muziejus, LNDM T 891, LNDM ED 472, UK 46934



6 pav. Nežinomas Lietuvos dailininkas. Šv. Barbora, XVII a. II p. Drobė, aliejus, 208 × 102. Švč. Trejybės bažnyčia, Alėjai. UK 4975. D. Vaišnorienės nuotr., 2023

dešinėje pusėje nutapyta nukirsdinta parklupdyta šventoji, už jos stovi tėvas. Drobės apačioje po šv. Barbaros kojomis matyti gulintis nebegyvas tėvas kankintojas, šalia jo numestas kardas. Paveikslo koloritas prislopintų tamsiai rusvų atspalvių, vietomis šiek tiek patamsėjęs.

Dotnuvos bažnyčios Šv. Barbaros altoriaus titulinio paveikslo fone už stovinčios šventosios figūros taip pat vaizduojama kankinės mirties scena: žaibo nutrenktas tėvas rankoje laiko kardą, žemiau parklupusi tėvo nukirsdinta mergelė surištomis rankomis. Manoma, kad šį ir kitus bažnyčioje esančius altorinius paveikslius nutapė Vėlyvojo baroko meistras Jerzy Kosztownas, XVIII a. 8-ajame dešimtmetyje sukūręs naujus altorinius paveikslius Kauno Šv. apaštalo Petro ir Pauliaus bažnyčiai<sup>58</sup>. Dailininko braižiui būdingi vertikalaus formato paveiksliai, kuriuose jis vaizduodavo romėnišku kontrapostu komponuotas stovinčias figūras. Tapydamas drabužius ir

1950 m. sovietams uždarius šventovę, iš jos suspėta išgabenti dalį altorinių paveikslių – manoma, kad tarp jų buvo ir Šv. Barbaros atvaizdas<sup>57</sup>. Kur buvo saugomas sakralinės dailės kūrinyi iki atgabenant į Alėjų bažnyčią – tikslų žinių nėra. Drobėje šventoji vaizduojama visafigūrė, stovinti, dešinėje rankoje ji laiko taurę su Švč. Sakramentu, kairėje – palmės šakelę. Mergelės galvą vešliais garbanotais plaukais, papuoštą karūna, gaubia aureolė. Šventoji dėvi rusvos spalvos tuniką, sujuostą medžiaginiu žalios spalvos diržu, po ja vilki ilgą žalią suknelę, apsigaubusi berankoviu raudonu apsiaustu, puoštu šermuonėlių kailiais. Paveikslo fone dešiniame kampe matyti bokštas, apačioje vaizduojamos kankinimo scenos: kairėje pusėje tėvas, viena ranka pakėlęs kardą, kita laiko sugriebęs dukrą už plaukų,

<sup>57</sup> Šinkūnaitė 2018: 169.

<sup>58</sup> Giniūnienė 2018: 16.

jų klostes dailininkas daug dėmesio skyrė detalėms<sup>59</sup>. Paveikslų fone vaizduodavo architektūrinius statinių fragmentus, o toluomoje esančią ir interjero erdves atskirdavo nuleistų užuolaidų draperijų motyvu. Išvardyti tapybos bruožai būdingi ir šiam šventosios atvaizdui.

Ketvirtąją grupę sudaro daugiafigūrės kompozicijos paveiksai, juose šv. Barbora vaizduojama vienoje grupėje su kitomis šventosiomis mergelėmis: šv. Kotryna Aleksandriete, šv. Marija Magdalena bei šv. Uršule, kurios įkūnija šventąsias pagalbininkes ir reprezentuoja Kristaus nuotakas. Vienas tokių pavyzdžių – Kauno arkivyskupijos Šv. apaštalo Petro ir Pauliaus arkikatedroje bazilikoje išlikęs paveikslas „Triumfuojanti bažnyčia“, 1706 m. nutapytas dailininko Jono Bielinskio<sup>60</sup>. Jo pirmavaizdis atrastas mišiole, 1626 m. išspausdinto Antverpene, iliustracijoje<sup>61</sup>. Kompozicijos centre nutapyta Švč. Trejybė, o antrame paveikslo plane – gausybė šventųjų vyrų ir moterų. Dešinėje pusėje vaizduojama grupelė šventųjų mergelių, tarp jų pagal individualius atributus atpažįstamos šv. Uršulė, laikanti baltą vėliavą, šv. Barbora su taure rankoje, šv. Marija Magdalietė, turinti indelį su kvapiaisiais aliejais, ir karūnuota šv. Kotryna Aleksandrietė, viena ranka prilaikanti ratą, kitoje turinti palmės šakelę. Visos minimos šventosios kankinės gyveno ankstyvosios krikščionybės laikais ir dėl savo tikėjimo buvo nužudytos. XVII–XVIII a. baroko bažnytinėje dailėje gausu jas vaizduojančių paveikslų<sup>62</sup>.

Buvusio Pažaislio kamaldulių vienuolyno bažnyčia tituluojama Švč. Mergelės Marijos Apsilankymo pas Elžbietą vardu, jį atspindi visa komplekso kompozicija. Apoteozinėje kupolo freskoje „Marijos vainikavimas“ perteikiama ikonografinės programos kulminacija<sup>63</sup>. Freskoje vaizduojami šventieji vyrai ir šventosios moterys, kurių atvaizdai aptinkami kitose vienuolyno ir bažnyčios interjero vietose, šioje kompozicijoje suburiami kartu pagerbiant Švč. Mergelę Mariją. Kupolą dekoravo italų kilmės tapytojas Giuseppe Rossi, veikiausiai 1712–1719 metais<sup>64</sup>. Ašinėje freskos kompozicijoje vaizduojama Švč. Mergelė Marija, vainikuojama Švč. Trejybės. Pirmajame rate ją supa angelai, antrajame – bažnyčios šventųjų figūros, sugrupuotos po du, tris ar didesnėmis grupėmis. Vienoje iš jų nutapytos šventosios mergelės: karūnuota šv. Kotryna Aleksandrietė, klūpanti, rankas sunėrusi maldai šalia individualaus atributo – rato, šv. Barbora su taure rankoje ir šv. Uršulė, laikanti lazdą<sup>65</sup>. Sudėtinga apžiūrėti iš arčiau visas nutapytas detales, tačiau įspūdinga freskos kompozicija ir bažnyčios šventųjų personalizuotų figūrų gausa sukuria akordinę, pakylėtą nuotaiką.

59 Ten pat: 21.

60 Šinkūnaitė 2010: 203.

61 Ten pat: 197.

62 Ten pat: 204.

63 Šinkūnaitė 2009: 99.

64 Šinkūnaitė 2013: 126.

65 Ten pat: 135.



7 pav. Nežinomas Lietuvos skulptorius. Skulptūra Šv. Barbora, XVII a. I p. Medis: drožyba, dažymas; aukštis 97. Švč. Mergelės Marijos Belaisvių Vaduotojos bažnyčia, Sutkai. UK 13730. D. Vaišnorienės nuotr., 2023

Apžvelgiant skulptūros reikia pažymėti, kad šioje kūrinii grupėje išsiskiria plastinės raiškos kalba, kuriai turėjo įtakos tuo metu plitusias dailės srovės. Tačiau dažniausiai šv. Barbora vaizduojama su individualiais atributais: taure ir Ostija, kalaviju, palmės šakele ar bokštu. Paminėtini Telšių katedroje, Skarulių, Tytuvėnų, Kauno Šv. Jurgio Kankinio, Vilniaus Šv. Jono Krikštytojo ir Šv. Jono Apaštalo ir evangelisto bei Šv. apaštalo Petro ir Pauliaus bažnyčiose išlikę kūriniai. Keli pavyzdžiai saugomi Kauno arkivyskupijos muziejaus saugykloje. Iš grupės išsiskiria Sutkų bažnyčios Didžiojo altoriaus antrajame tarpsnyje įkomponuotos dvi šv. Barbaros ir šv. Kotrynos skulptūros, sukurtos XVII a. I pusėje. Anot Marijos Matušakaitės, „Šv. Barbaros atvaizdą įvairina neįprastai didelis jos atributas – bokštas, kurį šventoji laiko apglėbusi kaire ranka. Šitokios tik iš atributų

atpažįstamos skulptūros veikiau laikytinos tikinčiųjų maldingumą žadinančiais simboliais, o ne konkrečių žmonių paveikslais“<sup>66</sup> (7 pav.). Degučių bažnyčios Didžiojo altoriaus ikonografinės detales paįvairina dvi medinės ant karnizo stovinčios šventųjų moterų skulptūros: kairėje – šv. Elenos, dešinėje – šv. Barbaros. Kairioji figūra laiko aukštą kryžių, simbolizuojantį Tikėjimą, dešinioji dėvi karūną, rankoje turi taurę su Ostija ir stovi šalia didelio inkaro – Vilties simbolio. Tokia alegorinė skulptūrinių vaizdų kalba sietina su teologinėmis dorybėmis: Tikėjimu ir Viltimi,

<sup>66</sup> Matušakaitė 1998: 57.

būdingomis personifikuotai XVIII a. plastinei raiškai<sup>67</sup> (8 pav.).

Apibendrinant analizuotus šventosios atvaizdus, plitusių LDK potidentiniu laikotarpiu, pastebimi reprezentacinio pobūdžio paveiksłai ir skulptūros, kuriuose šv. Barbora vaizduojama su individualiais atributais: vienoje rankoje laikanti taurę su Ostija, kitoje – palmės šakelę, kalaviją, kartais fone vaizduojamas bokštas. Vizijos tipo atvaizduose individualius šventosios atributus atneša angelai, vaizduojami šalia jos arba nutapyti paveikslo fone, pasirodantys mergelės regėjimuose. Negausioje siužetinių atvaizdų grupėje perteikiamos šventosios kankinimo ir mirties scenos. Daugiafigūrės kompozicijos paveiksluose ji vaizduojama vienoje grupėje su kitomis šventosiomis mergelėmis kankinėmis. Poroje su šv. Elenos skulptūra alegorine vaizdų kalba perteikiami Tikėjimo ir Vilties simboliai.



8 pav. Nežinomas Lietuvos skulptorius. Skulptūra Šv. Barbora, XVIII a. II p.(?) – XIX a. Medis, polichromija. Šv. Vincento Ferero bažnyčia, De-gučiai. D. Vaišnorienės nuotr., 2023

## Išvados

Išanalizavus šv. Barbaros kulto plitimą LDK ir dalį XVII–XVIII a. šventosios atvaizdų, išlikusių dabartinėse Lietuvos bažnyčiose bei saugomų muziejų fonduose, galima daryti tokias apibendrinamąsias išvadas:

LDK atsiradusi hagiografinė literatūra – J. Voraginiečio „Aukso legenda“, P. Skar-gos šventųjų gyvenimų istorija – paskatino puoselėti naujas šventųjų garbinimo tradicijas visuomenės religiniame gyvenime ir plačiau skleisti šv. Barbaros kultą.

<sup>67</sup> Aleksandravičiūtė 2010: 12.

Prie šv. Barbaros kulto plėtos labiausiai prisidėjo bernardinų vienuolijos, kurių pagrindinė kryptis buvo evangelizacija ir sielovada. Visuose LDK laikotarpiu įkurtuose bernardinų vienuolynuose (Vilniuje, Kaune, Telšiuose, Kretingoje, Dotnuvoje, Tytuvėnuose) puoselėtas pamaldumas šiai šventajai mergelei kankinei. Įvairiu laiku vienuolyno šventovėse veikė to paties titulo brolijos, o nuo XVIII a. jos pradėtos steigti ir prie parapijų bažnyčių. Aktyviausiai brolijų veikla pasireiškė Žemaitijoje: Rietave, Alsėdžiuose, Plateliuose, Salantuose.

Aptartose sakralinės dailės kūrinių ikonografijose šv. Barbora dažniausiai vaizduojama kaip kilminga, jauna, daili mergina. Tradiciškai ji turi tik jai būdingus individualius atributus: laiko rankoje taurę su Ostija, palmės šakelę, kalaviją, paveiklo fone vaizduojamas bokštas. Šie atributai glaudžiai susiję su jos gyvenimo ir kankinystės istorija.

Nors šventosios vaizdavimo tipų ar naratyvinių pasakojimų Lietuvos sakralinėje dailėje nėra gausu, vis dėlto keletą siužetų galima išskirti:

– vyrauja reprezentacinio tipo tapybos ir skulptūros kūriniai, kuriuose šv. Barbora vaizduojama viena su individualiais atributais, tvirta savo tikėjimu ir atsidavimu Dievui;

– vizijos tipo atvaizduose taurę su Ostija mergelei atneša angelai, aplankę uždarytą kalėjimą, arba taurę vaizduojama šv. Barbaros regėjimuose;

– retesnės gyvenimo ir kankinystės siužetus perteikiančios paveikslų kompozicijos, kurių fone vaizduojamos mergelės kankinimo bei nukirsdinimo scenos ir po jos kojomis parkritęs tėvas, nutrenktas žaibo;

– daugiafigūrėse kompozicijose šventoji vaizduojama vienoje grupėje su kitomis šventosiomis mergelėmis, kurios įkūnija šventąsias kankines, dėl tikėjimo paaukojusias savo gyvenimą;

– daugelyje skulptūrų šventoji mergelė atpažįstama pagal laikomus individualius atributus. Iki XVII a. I pusės sukurtų kūrinių plastinė kalba saikingesnė, pastebimi vėlyvajam renesansui ir manierizmui būdingi bruožai. Vėlesniuose XVIII a. meistrų darbuose jaučiamas ekspresyvumas ir plastiškumas;

– yra pavienių atvejų, kai skulptūrinėje kompozicijoje šv. Barbora poroje su šv. Elena perteikia alegorinę teologinių dorybių personifikaciją – Tikėjimą ir Viltį.

Gauta 2023 11 24

Priimta 2024 01 02

## Šaltiniai ir literatūra

1. Betygalos bažnyčios 1842 m. vizitacijos aktas. *LVI A*. F. 669. Ap. 2. B. 256. L. 559 v.
2. Eigirdžių bažnyčios 1806 m. vizitacijos aktas. *LVI A*. F. 669. Ap. 2. B. 331. L. 48.
3. Eigirdžių bažnyčios 1821 m. vizitacijos aktas. *LVI A*. F. 669. Ap. 2. B. 226. L. 385.
4. Gadūnavo bažnyčios 1821 m. vizitacijos aktas. *LVI A*. F. 669. Ap. 2. B. 226. L. 355.
5. Krakių kotryniečių vienuolyno 1827 m. bažnyčios vizitacijos aktas. *LVI A*. F. 669. Ap. 2. B. 234. L. 250.

6. Lieplaukės bažnyčios 1826 m. vizitacijos aktas. *LVIA*. F. 669. Ap. 2. B. 331. L. 145.
7. *Pabaisko dekanato vizitacija 1782–1784 m.* Parengė. A. A. Baliulis. Vilnius: Lietuvos katalikų mokslo akademija, 2010.
8. Palonų bažnyčios 1842 m. vizitacijos aktas. *LVIA*. F. 669. Ap. 2. B. 256. L. 628v.
9. Platielių bažnyčios 1827 m. vizitacijos aktas. *LVIA*. F. 669. Ap. 2. B. 331. L. 103v.
10. Šv. Barbaros paveikslas. M. Sakalauskas, 1965. Foto popierius. 17,6 × 10,9. *Lietuvos nacionalinis dailės muziejus*. NPI 323. Prieiga per internetą: <https://www.limis.lt/valuables/e/805180/20000017160709?searchId=29757910&menuIndex=1&digitalObjectId=20000018659647> [Žiūrėta 2023 liepos 20].
11. Tenenių bažnyčios 182 m. vizitacijos aktas. *LVIA*. F. 669. Ap. 2. B. 226. L. 516v.
12. Veliuonos bažnyčios 1842 m. vizitacijos aktas. *LVIA*. F. 669. Ap. 2. B. 256. L. 494v.
13. *Vyskupo Ignoto Jokūbo Masalskio Kauno dekanato vizitacija 1782 m.* Parengė V. Jogėla. Lietuvos katalikų mokslo akademija, 2001.
14. Žemaičių Kalvarijos dominikonų vienuolyno bažnyčios 1827 m. vizitacijos aktas. *LVIA*. F. 669. Ap. 2. B. 234. L. 33v.
15. *Žemaičių vyskupijos vizitacija 1675–1677 m.* Parengė M. Paknys. Lietuvos katalikų mokslo akademija, 2011.
16. *Žemaičių vyskupijos vizitacijų aktai 1611–1651 m.* Parengė L. Jovaiša. Lietuvos katalikų mokslo akademija, 2011.
17. Židikų bažnyčios 1821 m. vizitacijos aktas. *LVIA*. F. 669. Ap. 2. B. 226. L. 443, 447.
18. Aleksandravičiūtė, A. Degučių Šv. Vincento Ferero bažnyčios dailės paveldas. *Lietuvos lokaliniai tyrimai, istorija*. Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2010: 1–20.
19. Butrimas, A. Plungės dekanato sakralinis menas ir jo kūrėjai. Sud. A. Butrimas. *Plungės dekanato sakralinė architektūra ir dailė*. Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2004.
20. Dettlaff, M. A. Pranciškonų pradžia Lietuvoje XIII–XV amžiuje. *Lietuvos katalikų mokslo akademijos metraštis*. T. 36. 2012: 15–24.
21. Drungilienė, G. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės katalikiškoji hagiografija: recepcija, sklaida ir šventųjų kulto bruožai XIV a. pabaigoje – XVII a. pradžioje. Daktaro disertacija. Vilniaus universitetas, 2016.
22. Drungilienė, G. Vieno kūrinio istorija: Jokūbo Voraginiečio Aukso Legenda senojoje Lietuvos kultūroje. *Senoji Lietuvos literatūra*. 2012. 34 knyga: 15–58.
23. Giniūnienė, A. Dotnuvos Viešpaties Apreiškimo Švč. Mergelei Marijai bažnyčios tapybos kūriniai. *Menotyra*. 2018. T. 25. Nr. 1: 12–24.
24. Jovaiša, L. Prieš 450 metų patvirtinti Tridento Susirinkimo nutarimai. *Magnificat*. Kasdieniai skaitymai, 2014.
25. Jovaiša, L. Šventųjų relikvijos ir jų gerbimas Lietuvoje (1387–1655). *Šventieji vyrai, šventosios moterys. Šventųjų gerbimas LDK XV–XVII a.* Sud. M. Paknys. Vilnius: Aidai, 2005: 185–228.
26. Kaladžinskaitė, A. Brolių dailės užsakymai Vilniuje XVIII a. *Dailė LDK miestuose: poreikiai ir užsakymai*. Sud. A. Paliušytė. Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas, 2006: 147–164.
27. Kaladžinskaitė-Vičkienė, A. XVI–XVIII a. Vilniaus amatininkų cechai ir jų altoriai. *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*. T. 24. 2004: 89–113.
28. Katilius, A. Bažnytinių brolių uždarymas Vilniuje XIX a. viduryje. *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*. T. 40. 2006: 113–129.
29. Klajumienė, D. Salantų (Gargždelės) kapinių koplyčia ir varpinė. *Salantų bažnyčia: istorija, meno vertybės ir žmonės*. Sud. P. Šverebas. Vilniaus dailės akademijos Dailėtyros institutas, 2011: 243–263.
30. Klajumienė, D. *Tapyti altoriai XVIII a.–XIX a. 1 p. nykstantys Lietuvos bažnyčių dailės paminklai*. Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2006.
31. Kołpak, P. *Kult świętych patronów Królestwa Polskiego w czasach Jagiellonów*. Krakow: Towarzystwo Naukowe Societas Vistulana, 2020.
32. Leighton, G. The Relics of St Barbara at Althaus Kulm: History, Patronages, and Insight into the Teutonic Order and the Christian Population in Prussia (Thirteenth-Fifteenth Centuries). *Zapiski Historyczne*. 2020. T. 85: 5–50.
33. Matušakaitė, M. *Senoji medžio skulptūra ir dekoratyvinė drožyba Lietuvoje*. Vilnius: Baltos lankos, 1998.

34. Paknys, M. *Mirtis LDK kultūroje XVI–XVIII a.* Vilnius: Aidai, 2008.
35. Paknys, M. Šventųjų kultai LDK XV–XVII a. pradžioje. *Šventieji vyrai, šventosios moterys. Šventųjų gerbimas LDK XV–XVII a.* Sud. M. Paknys. Vilnius: Aidai, 2005: 15–102.
36. Pipiras, N. Barbora Umiastauskaitė (Žagarietė). *Magnifikat.* Kasdieniai skaitymai, 2017.
37. Plezia, M. *Narodżiny średniowiecznej hagiografii.* Warszawa, 1983.
38. Spurgevičius, P. Tenenių Šv. Barbaros bažnyčia. *Kvėdarna. Lietuvos valsčiai.* Sud. K. Misius. Vilnius: Versmė, 2004: 252–257.
39. Šinkūnaitė, L. Nauji faktai apie Kauno arkikatedros bazilikos paveikslą Triumfuojančioji Bažnyčia. *Soter.* 2010: 197–208.
40. Šinkūnaitė, L. Pažaislio bažnyčios kupolo daugiafigūrės freskos ikonografija kamaldulių vienuolyno visumos kontekste. *LOGOS.* 2013: 125–141.
41. Šinkūnaitė, L.; Valinčiūtė-Varnė, R. *Kauno Šv. Jurgio kankinio pranciškonų observantų konventas: praeities vizija.* Mokslo monografija. Vilnius: Mažesniųjų brolių ordino Lietuvos Šv. Kazimiero provincija, 2018.
42. Šinkūnaitė, L. *153 įdomiausios Lietuvos bažnyčios.* Kaunas: Terra Publica, 2009.
43. Vaišnora, J. *Marijys garbinimas Lietuvoje.* Roma, 1958.
44. Vaišvilaitė, I. Šventųjų kultas XVI a. antroje – XVII a. pirmoje pusėje. *Šventieji vyrai, šventosios moterys. Šventųjų gerbimas LDK XV–XVII a.* Sud. M. Paknys. Vilnius: Aidai, 2005: 103–146.

*Daiva Vaišnorienė*

## **The Spread of the Cult and Iconography of St Barbara in Lithuanian Sacred Art of the Seventeenth and Eighteenth Centuries**

### **Summary**

The article addresses the spread of the cult of St Barbara in the Grand Duchy of Lithuania during the period following the Council of Trent and the diversity of her iconography in sacred art. The image of this saint, which became extremely popular in the seventeenth and eighteenth centuries, became frequently encountered after the spread of St Barbara's fraternities; however, so far it has not been analysed in detail from the artistic aspect. The aim of the study is to delve into the spread, change, and iconographic methods of the extensive cult of this saint during the period following the Council of Trent in the Grand Duchy of Lithuania. To achieve this goal, the following tasks were set: to find out how the cult emerged and spread and to explore its nature in the seventeenth and eighteenth centuries in the Grand Duchy of Lithuania; to review some of the surviving images of the saint in the altars of Lithuanian Catholic churches and in Lithuanian museums, classifying them according to typical and specific iconographic ways of representation. Theoretical-descriptive, empirical, and iconographic-iconological research methods were applied, which allowed to fully investigate, evaluate, and reveal the meaning and importance of the content of sacred art in the Christian community at that time.

**KEYWORDS:** St Barbara, cult, iconography, baroque, Lithuanian sacred art